

DEMUS ZSÓFIA

Nézőpontok tere

ZOLTÁN GÁBOR: SZOMSZÉD

Kalligram Kiadó
Budapest, 2018
392 oldal, 3990 Ft

Megjegyzések, nevek, firkák, utcanévek, térképrészletek, rajzok és persze a mindezeket összekötő történetek – így áll össze egy rekonstruált történelem Zoltán Gábor esszéregényében. Azonban a kötet említett összetevőin túl a legfontosabb mégis a megfelelő nézőpont megválasztása és a szomszéd szerep perspektívája. „Éldegelünk, egy-egy óvatlan pillanatra szabadnak érezzük magunkat, azt hisszük, megválaszthatjuk, kikre figyelünk oda, és kiknek adunk a szavára, kiket szeretünk, miközben közvetlen közletről figyel halálos ellenségünk: a szomszéd” (154). A „Mindenki szomszéd” mondat az elsőként megjelent, *Földet venni* című Zoltán Gábor-novella replikája, mely a fentebbi idézettel együtt rendkívül jól árnyalja a kötet esszenciáját.

A *Szomszéd* azt próbálja bemutatni, hogyan formálja egy város és annak területei az emberek identitását, és hogyan alakítja át a történelmi helyzetet, a hatalom, a város egységének mondható képét. Budapest esetében erről az egységről a város helyzetét tekintve sem beszélhetünk, Buda és Pest vagy Buda és Judapest; de akár a forradalom, ellenforradalom, felszabadulás megjelölések is kerületenként és persze nézőpontonként eltérnek. „Általában a zsidó származásúak számára kevésbé otthonos Buda, mint Pest, és viszont, azok, akik nemzeti elkötelezettségüként és zsidó származástól mentesen érkeznek a fővárosba, Budát kevésbé találják el-lenszenvesnek” (13). Ebből a sokféle nézőpontból vajon hogyan is áll össze a mindig problematikus „igazi” vagy a valósnak hitt történelem, és vajon milyen célt szolgál ezzel a megvilágítással? „A nézőpontom maga lett a vizsgálatom tárgya. Ahonnan vizsgálódom, oda szeretnék belátni. Arra irányul a figyelmem, hogy honnan is figyelek” (80).

A kötet felépítését a város lakóinak ismertetése tagolja, melyet sokszor a megjegyzések, az oldalak szélén szereplő kézzel írt nevek is jelölnek, újabb és újabb eseményt, elbeszélést kapcsolnak össze. A kézzel írt szövegekkel a szerző a jegyzetelés fontosságát emeli ki, amit több esetben is hang-

súlyoz; a megjegyzés jelenléte lehet valaminek a hiánya, vagy épp ellenkezőleg, valami igazán fontosat, esetleg vitathatót emel ki. A kötet egészében úgy gondolom, jelen van a jegyzetelés motivációja, kért hozzáállás az olvasótól, ami abból is fakadhat, hogy a kötet sok tényanyagon és információn túl az elbeszélte történelem (oral history) meglétét is ugyanolyan fontosnak tartja – vagy még fontosabbnak.

A múlt hiteles felidézése sok esetben problematikusnak tekinthető, Zoltán Gábor kötetének lábjegyzetei, hivatkozásai vagy akár a korszak költőinek egy-egy idézett verse mind ahhoz járulnak hozzá, hogy egy összetett képet adjon főleg a '44–45 telén történt városmajori eseményekről. Ezen túl annak hatásait is kiemeli, és reflektál a jelenkorra is, ugyanakkor megkérdőjelezi, ellentmond néhány emlékeknek, hiszen akármennyi adat marad is, egy része az utókor számára csak feltételezés. Egy lábjegyzetben foglalja össze hozzáállását mindehhez: „Talán akadnak majd, akik éppen hogy keveslik a neveket, számokat, hivatkozásokat. Tudom, többféle irányba mozdul ez a szöveg, egyes szakaszai mintha alap kutatásokat feldolgozó értekezések lennének, máskor meg történeteket próbálok elbeszélni. De hát ez volt, ezt csináltam ezekben az években, neveket és számokat kerestem, és közben időről időre képeket, arcokat, hangokat is találtam” (243).

A múlt történéseit egyedül az utcák, az építészet, az épületek őrzik ténylegesen, melyek tanúságot tesznek a korról, igazolják a változásokat: egy mai lakóház hogyan lehetett nyilas bázis vagy zsidók számára befogadóhely, hogyan válik az otthon a meghurcolás színhelyévé. Megmarad néhány hír, fontosabb tény az utókornak, de könnyű így is nemtudónak lenni, ahogy a könyv szerzője is írja, könnyű tudomást sem venni a múltból, például a Maros utcai zsidókórházról és az ottani borzalmakról. A kötet érdekessége talán, hogy ha nem is minden esetben, de azokat az információkat tartalmazza, igyekszik vázolni, amiket el tudnánk kerülni, de ezt a feltételes módot Zoltán Gábor próbálja cáfolni, pontosabban a nemtudó szerepéből igyekszik kiléptetni az olvasót – és bevallottan saját magát is. A szerző vívódása a várossal: „Az én csataterem most nemcsak az agyam és a szívem, hanem az a terület, ahol szinte egész eddigi életemet leéltem. A Városmajor és környéke” (18). A nemtudás a szerző magatartását is árnyalja, egészen a könyvben említett 2011-ig, mely egyfajta válságpontnak is tekinthető: „ötven és a halál közt”; és a kitalált történetek helyett a téma önmaga lesz, „Illetve a folyamat, amiben a tizenkettedik kerületi, nemzeti elkötelezettségű fiatal emberként felnő, aztán idővel mégis sikerül a nemzet ellenségévé válnia. Jobban mondván: a nemzetnek sikerül a maga ellenségét felfedeznie benne” (6). Sajátos időszervezet lép érvénybe a kötetben, összekötve a múlt történéseit annak semlegesnek tűnő szomszéd karakterével, emellett a jelenkorra tett hatásával, és annak nemtudó, de mégis nyitott karakterei, mozgatói a történetnek (történelemnek) és a jövőbeni terveknek. Éppen ezért többféle olvasói attitűdöt kínál, a linearitás követelése pedig nem feltétlenül jó befogadói stratégia. Az időbeliségre a kötet szerkezetén kívül maga az alcím is utal: *Orgia előtt és után*, sok esetben visszaaut az előző, *Orgia* című kötet eseményeire, szereplőire, vagy konkrétan a kötet hatására reflektál, de nem feltétlenül kell folytatásként tekintenünk a műre – inkább továbblépés: egy nézőponttal távolabb áll ez a kötet. Ahogy a szerző is megfogalmazta „Az *Orgia* az a könyvem, ami nem szorongásból táplálkozik. Amennyiben a szorongás tárgyaltan, általános félelem. Az *Orgia* már a félelemből táplálkozik, a felismert és tudatossá vált félelemből. Szorongásomat félelemre cseréltem. Félni végül is jobb, mint szorongani” (85). A *Szomszéd* pedig az a könyv, amiben az *Orgia* félelme émellyel és iszonyattal keveredik, és ebből tárgyilagosság és unalom marad.

Ugyanakkor a kiemelt emberek, akik strukturálják a kötetet, már önmagukkal sem a tárgyilagosság felé mutatnak. Kun András, Fiala Ferenc, Solti György, Szabó Dezső, Murgács Kálmán, Ék Sándor, Sztehlo Gábor, Rákosi Zoltán és Göncz Árpád, hogy csak pár nevet ragadjak ki; portréjuk, emlékeik és benyomásuk a korszakról kirajzolják a város képét. Ahogy a történelmi korok, politikai nézetek rendezték egy-egy ember életét, úgy hatottak egymásra cselekedeteik is. Zoltán Gábor nagy hangsúlyt fektet a nézőpontok és a mögöttük lévő portré körvonalazására – némely esetben a wikipédia vagy az irodalomkönyvek felütéseihez áll közelebb. A születési dátumok és ennek alapján a szereplő kortársainak megnevezése által egy nagyobb rendszerben próbálja elhelyezni az itthoni eseményeket. Ez talán azért is fontos, mert kapaszkodót kínál, biztos pontokat. „Nézem a fennmaradt képeket, szeretném kivenni a jelentőségteljes apró részleteket, és legtöbbször nem azt találok, amit kerestem. A képek szét-esnek, szemcséssé válnak, vagy pixelessé, attól függően, hogy a régi vagy az új technológia nem elég részletgazdag” (74). A dátumokon kívül az írói magatartások nyújtanak még fogódzót a történetek rögzítésére, ezért is szerepeltet a kötetben több író. A megfigyelés, önmonitorozás mellett némi tárgyilagosság, unalom vegyül a munkájukba, melyekre a szerző is példaként tekint. A szomszéd ebből a szempontból taktikai nézőpontváltásnak is tekinthető, aki előbb vagy utóbb kilép a semleges szerepből, akár tudatosan vagy akár a körülmények hatására, és ennek a kilépésnek a bemutatásában segít a kötet, ezek után a szerző meghagyja a döntést az olvasónak, hogy ítélkezzen, véleményt formáljon. „Máshonnan származó információkból lehet tudni, hogy azok félemlítették meg embertársaikat, akik körülöttük éltek, akikkel egy nyelvet beszéltek. Akikkel közös üzletei, hivatalos, szerelmi ügyeik voltak korábban. A szomszédok” (216).

A szerző egy tág önéletrajzi elbeszélésbe ágyazva rajzolja ki a város történetét, mely további elbeszélte történeteken, visszaemlékezéseken keresztül mutat újabb részleteket, összefüggéseket. Ugyanakkor a szerző identitására is hatottak a történetek, a körülötte lévő történelem: sokszor reflektál önmagára, hozzászól emlékeit az elbeszéléshez. A kötet a zsidókórház kapcsán többféleképp árnyalja az akkori helyzetet, mind a zsidók, mind a nyilasok szempontjából. A korszak többek között olyan fogalmakat generált, mint zsidóvér, zsidóáldom, zsidótörvény, zsidóüldözés, zsidóellenes, zsidómentes, zsidó térfoglalás, elzsidósodás, zsidókérdés, zsidódosszié. Ezen fogalmak mentén óhatatlanul is a felelősség kérdése merül fel, amely mindig vitatott, és ez a kötetben lévő történetek alapján is világosan látszik. Ugyanakkor a szerző újra és újra próbál távolságot tartani, tárgyilagos maradni. „A vadgesztenye levelei ősszel megbarnulnak és lehullanak, az emberek időről időre embereket ölnek. Ez a természet rendje” (93).

Zoltán Gábor kötetében az említettek függvényében talán nem is kérdéses, hogy a nemzetfogalom mellett a név és a nyelv is fontos összevetője lesz a szerepeknek. A nemzetfogalomhoz elválaszthatatlanul kapcsolódik a párt fogalma is. A szerző ezekkel összefüggésben fogalmaz meg több aktuálpolitikai megjegyzést is. „Közel száz év alatt nem lett definiálva, mi az, hogy magyar társadalom, és ez – nekem most úgy tűnik – eleve és szükségszerűen lehetlenné teszi az ország problémáinak megismerését, jövőjének elgondolását” (76). Azonban nem feltétlenül tartom fontosnak a definíciókat, vagy azt, hogy a definícióktól várjunk bármilyen igazságot. Irányt mutathatnak, de a kötet történéseiből is látszik, hogy a történelem és a környezet folyamatosan változtatja az embereket, a szerepeket, még a neveket is, így talán a definíciókat sem tekinthetjük állandó együttthatóknak. Ekkor térhetünk át a nyelv szerepére,

ahogy a szerző is kiemeli dr. Schiller József gondolatait: „Az emberek gondolkozását, észjárását, szokásait, modorát mind a nyelve dirigálja. A nyelv szerkezetében, törvényeiben, hangrendszerében rejlik valamely titokzatos erő, amely formálja annak az embernek a lényét, akinek agyvelejét először foglalja el” (170). A nyelvet azonban a nézőpontok is sokszor átírják, melyhez még a szerző is csatlakozik, és megkérdőjeleződik a tulajdonos személye, akihez a nyelv köthető. „Az enyém ez a nyelv? A gyilkosok nyelvén beszélek a gyilkosokról. A frissen megásott sírokat, a sebesre vert testeket nem láthatom, de a szavak ki-be járnak bennem. Mindegyik mocsktól ragad, hazugságtól bűzlik” (254). Az elbeszélő nem úszhatja meg azonban a hitelesség szempontjából sem a gyilkos, sem az áldozat nézőpontját, egyik sem megkeverülhet, hiszen a történelem sem tekinthető egy perspektívából, ugyanakkor az emlékezet-közösségek hiányában nehéz bármelyiket is rekonstruálni.

Zoltán Gábor kötelességtudata és kötete egy kísérlet arra, hogy tisztán lássuk a tényeket, hogy megismerjük az emberi természetet, magukat az embereket, címkék nélkül, annak tudatában, hogy elismerjük saját negatív nézőpontunkat is. Sokféle illuzórikus gondolat van a szerző hozzáállásában, ha ugyan nem is mindegyik teljesíthető, mint a közös értékek megteremtése, közös gondolkozásra azonban sarkallhat bennünket, ami a történelmi műtfeldolgozás egyik alapvető eleme lenne. Az emberek nincsenek predesztinálva, folyamatos döntések vannak, melyek megkérdőjelezik az egyént. Szerepeket alakítunk ki, melyeket így vagy úgy, de vállalunk: művész, nyilas, író, zsidó, szomszéd, de mindezekén túl ember.

